

M. PÁSZTOR JÓZSEF

Kassák Lajos folyóirata, a „Munka” 1928—1939

A XX. századi haladó magyar társadalmi és művészeti-irodalmi folyóiratok sorában jelentős helyet foglalnak el a KASSÁK Lajos szerkesztésében megjelenők. 1915-ben *A tett*, majd a *Ma* 1916-ban a *Nyugat*-tól előbbre lépő forradalmi irodalom és művészet képviselőinek, valamint a társadalom forradalmi átalakításáért küzdőknek volt a fóruma.¹ E lapokban jelentkeztek azok a fiatal értelmiségiek, akik a magyar kommunista mozgalom első írói, művészei és szervezői lettek; így BARTA Sándor, KAHÁNA Mózes, KOMJÁT Aladár, MÁCZA János, RÉVAI József, SALLAI Imre, UITZ Béla. A bécsi emigrációban a *Ma* nemzetközi jelentőségű folyóirata volt a modern művészeti és irodalmi törekvéseknek.

1926 novemberében KASSÁK Lajos visszatért Magyarországra. Úgy ítélte meg ekkor, hogy „a szocialista hazafiság elsősorban a honi földön elvégzendő munka kötelezettségét jelenti”, s ezért aki teheti, „s úgy hiszi személyében viszonylag szabadon tud működni”, térjen haza és dolgozzon itthon.² Számára „a következmények nélküli” hazatérést az tette lehetővé, hogy a Tanácsköztársaság alatti forradalmi tevékenységéért ellene indított bűnvádi eljárások amnesztia következtében elévültek. Itthon folyóiratot alapított *Dokumentum* néven, melyet a bécsi *Ma* avantgarde-szellemében szerkesztett. Fel kellett azonban ismernie, hogy Magyarországon ennek nincs közönsége. Rádöbrent arra — amint írja —, hogy 1919 óta Magyarországon gyökeresen megváltozott a helyzet, s ezért a körülmények kívánta új célkitűzéssel új folyóiratot indított: ez volt a *Munka*.³

Politikai és ideológiai állásfoglalás

A *Munka* „társadalmi és művészeti beszámoló” 1928 szeptembere és 1939 júliusa között jelent meg — 65 számban. Történelmileg az emberiség számára sorsdöntő események játszódtak le e tizenegy év alatt, s a folyóirat mondanivalóját, tematikáját és tartalmát ez határozta meg. Elsősorban az égető társadalmi problémákról: a tőkés világgazdasági válságról, majd a faszizmusról és a háborúról mondta el véleményét — a munkásosztály érdeke, az emberi haladás szempontjából megítélve az eseményeket. Reménnyel és

¹ A KASSÁK-folyóiratok tevékenységéről lásd KASSÁK Lajos: *A magyar avantgard három folyóirata*. Helikon 1964. 2—3. sz. 215—256. l.

² Andor LEON: *Tíz határon át*. Bp. 1965. 60. l.

³ *Helikon* i. h. 256. l.

munka

szocialista társadalmi és művészeti beszámoló

szerkeszti: kassák lajos budapest bulcsu-utca 19

Balmazújváros:
Pap György!
Nyírtura:
Szabó Pál!

a 23-ik szám tartalomjegyzéke: a magyar helyzet (nédass józsef) • emberi vereték (johar tácsokhoz) • a német szocialista munkáspárt kongresszusa (vajda imre) • a válság új szakasza (gró lajos) • hol álltok, kultúra mesterei? (maxim gorki) • falusi reggel (taragó endre) • áprilisi jereváli (kalmar györgy) • a kínai forradalom utja (falus ervin) • magnógorok (ernst may) • munka iskolája (falus a.) • figyelők • jegyzetek

1932 ápr.-május

23 szám

IV évfolyam

bizalommal figyelte az első és akkor egyetlen szocialista állam, a Szovjetunió gazdasági, politikai és kulturális életét, s az ott történekről állandóan tájékoztatta olvasóit. Irodalmi és művészeti alkotásait, valamint tudományos és népszerűsítő írásait is a társadalmi valóság felé való fordulás, az agitatív és nevelő szándék jellemezte.

A lap alapítói „marxista szocialistáknak” vallották magukat. (594.)⁴ A *Munka* céljaul azt határozták meg, hogy „tudományos megállapításokkal és agitatív lendülettel a munkásság osztálytudatosítását szolgálja s a szocializmus útjának és céljának kitisztázását elősegítse”. (Uo.) A munkásmozgalmon belül a „produktív szocialista kritika szükségességét” hirdették, s úgy ítélték meg, hogy a két munkáspárt tömegeinek egymás ellen folytatott gyűlölködése már „testvérharc”, s ezért kritikusi függetlenségük biztosítása érdekében egyik párthoz sem csatlakoztak. (324.) E kivüállásuk ellenére nem akartak egyik munkáspártnak sem ellenségévé válni: sőt úgy vélték, hogy tevékenységük „nem a meglévő mozgalmi erők, szellemi és anyagi értékek destrualálásában, hanem a széteséssel fenyegető magyarországi munkásmozgalom reorganizálásában, az ellenséges egységgel szemben az egységes szocialista tábor előkészítésében, érzelmi felfrissítésében és értelmi elmélyítésében” fog eredményt elérni. (225.) A tudományos szocializmus tanításainak propagálását a szocializmusért folytatott harc „nélkülözhetetlen elemének” tartották, s az ideológiai vértezettséget az osztályharc követelményének tekintették. (99.) A magyar munkásmozgalom elméleti elmaradottságát állapították meg, s ezért 1930-ban egy „Szocialista Munkás-Szabadiskola” létesítését kezdeményezték. (322–24.) Ennek keretében szemináriumokat szerveztek, s a folyóiratban a marxizmus klasszikusai közül ENGELS: *A munka szerepe a majom emberré válásában* c. művét folytatásokban közölték. (590–92., 619–21., 652–54.) Tanulmányokat és vitacikkeket publikáltak a marxizmus elméleti problémáiról, a materializmus és idealizmus mibenlétéről, a történelmi és dialektikus materializmus tartalmával kapcsolatos kérdésekről. Az elméleti problémák tárgyalásánál az a törekvés érvényesült a lapban, hogy azok gyakorlati jelentőségét tegyék nyilvánvalóvá az olvasók előtt. MARXRra emlékezve halálának 50. évfordulóján például azt hangsúlyozták, hogy elmélete „már eleve nemcsak a világ megmagyarázására, hanem annak megváltoztatására van beállítva”, s hogy a „marxi dialektikus gondolkodás a valóság eleven megismerését, a társadalmi folyamat belső megértését jelenti”, ami „az elmélet és gyakorlat megbonthatatlan egységében” nyer megvalósulást. (770–73) A társadalmi törvények ismertetésénél azt hangsúlyozták, hogy „az ember nem passzívan áll benne a természetben, hanem mint gondolkodó lény cselekvően járul hozzá a társadalmi életnek dialektikus alakulásához”. (227.)

A folyóirat a történelmi események elemzésénél is a marxista világnézet alkalmazására törekedett. A tőkés termelés adott fejlődési szakaszát „a kapitalizmus utolsó fázisa”-ként értékelte. (532.) Szerinte a kapitalizmus általános válsága „megoldhatatlan” jelensége a tőkés világnak, de az 1920-as évek végén kibontakozó gazdasági válságból „a kapitalizmus megtalálhatja a kiutat abban az esetben, ha a proletariátus nem talál módot arra, hogy ezt a válságszakaszt magával a termelési rend átalakításával likvidálja”; ennek következtében az események alakulása szempontjából „a válság további

⁴ A *Munka* folyamatos lapszámozással (1-től 2260-ig) jelent meg; az idézeteknél ezért az oldalszámot adjuk meg.

menetében a proletariátus szubjektív magatartása lesz a döntő tényező”. (642.) Tudományos szabotossággal és objektivitással vizsgálta ezért az egyes országok és a nemzetközi munkásmozgalom helyzetét, forradalmi felkészültségét. Az osztrák munkásmozgalomról például 1929 végén azt állapította meg, hogy „relatív egységét” megőrizve sohasem rendelkezett forradalmi célkitűzést képviselő vezetőkkel, s ezért e munkásmozgalom „fájdalmas és lealázó tehetetlensége” tragédiáknak lehet az okozója, mivel — mint írta — „számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy (Ausztriában) a polgárság offenzív ereje... a városban és a vidéken hamarabb és erőteljesebben mérí a döntő csapást, semmint a munkásság harcképessége kellő mértékben felkészült és megerősödött”. (311—12.) E tudományos következtetése 1934-ben a bécsi munkásság leverésekor valósággá lett. A német szociáldemokrata párt és a II. Internacionálé elméleti és gyakorlati tevékenységét az osztályharc feladásának mondta. (369.) Nem tette azonban magáévá a III. Internacionálé elméleti és gyakorlati-politikai álláspontját sem. A Komintern ideológusainak azt vetette szemükre, hogy nem veszik figyelembe a kapitalizmus háború után kialakult új gazdasági és szervezeti sajátosságait. Nem értett egyet azzal az elméleti megállapításukkal, hogy a kapitalizmus „a belső s külső ellentétek miatt sem tarthatja sokáig magát”, hogy a kapitalizmus „halott”, létezni pedig csak azért tud, mert „a szociáldemokrácia támogatja”. (499.) Nem tette magáévá „a küszöbön álló világforgalom” téziséit, valamint a szociáldemokrácia elleni megsemmisítő harc jelszavát sem. A III. Internacionálé „tévedésének” tartotta azt, hogy „egy központból akarja egy sémára beállítva az összes nemzetek munkásmozgalmát irányítani”. (393.)

A munkásmozgalom kettészakadását a szociáldemokrata pártok oportunisták politikájából eredő történelmi szükségszerűségnek mondta a *Munka*, azt azonban tragikusnak tartotta, hogy a két párt nem követi azt a „lenini útmutatást”, hogy a feladat „együtt ütni és külön menetelni”, hanem külön mennek és „egymást ütik”. (764.) Különösen veszélyesnek ítélte meg ezt a nemzetközi fasizmus térhódítása idején. A fasizmus osztálytartalmát és jelentőségét a munkásmozgalom szempontjából időben felismerte, s az ellene folytatandó eredményes harc feltételének „a proletariátus kettészakadt táborának” egyesülését tartotta. (597.) A hatalomra került fasizmussal szemben új harci formákat keresett és propagált a folyóirat. Véleménye szerint a munkásmozgalomnak az új helyzetben „elsősorban a demokráciáért kell harcolni, amelyben adva vannak a megszerveződés, a legális mozgalom előfeltételei”. (821.) „Az a meggyőződésünk — írta a lap —, hogy a fasiszták elleni mozgalom első lépésének demokratikus követelésekkel kell megindulnia”, mert „csakis a demokrácia nevében érhetjük el a gyülekezéshez és szervezkedéshez való jogunkat, ami pedig előfeltétele a mozgalom újbóli erős, egészséges megindulásának”. Új helyzet állott elő, melyben „a proletariátusnak kell maga előtt tolni a szabadszellemeű polgárságot. De a kényszerű manőverezés a mozgalom részére nem szabad, hogy az osztályfront feladását és a tömegek összekeveredését eredményezze”. (904.) Ebből az álláspontból kiindulva pozitívnak tartotta a Komintern VII. kongresszusának határozatait, amelyek — szerinte — „egy új mozgalmi irányzat kialakíthatóságának előfeltételeit hordják magukban”. (1328.)

A különböző osztályok, politikai és társadalmi csoportok összefogásának problémája Európában — az 1920-as évek végén és a 30-as években — az új európai, illetve világháború fenyegető veszélyeivel és az ellene folytatandó

harccal kapcsolatban is felvetődött. A *Munka* álláspontja az volt, hogy „nincs olyan cél, amelyet háborúval lehetne szentesíteni”. (208.) Rámutatott azokra az imperialista törekvésekre, amelyek egy szovjet elleni háborút akartak előkészíteni. (601.) Amikor pedig az agresszív fasiszta államok helyi háborúkat kezdeményeztek — mint az olaszok Abesszíniában —, akkor „az éhes és a jóllakott imperialista nagyhatalmak” vizsgálja, vagyis az olasz és angol-szász hatalmak ellentété mögött felfedezte és — megmutatta a haladás és reakció erőinek felsorakozását. Az egyes országokon belül — állapította meg a lap — „az önmaga útján haladó munkásmozgalom” közös hangot talált „a progresszív humanizmussal, a még megmaradt szabadság mindenfajta védelmezőivel”. Nemzetközi téren — a fasiszta államok létrejöttével — „a szabadság és a demokrácia bizonyosfokú tradícióit” hordozó, illetve képviselő tőkés államok „szövetségesre találtak a szocialista mozgalomban, ahogy viszont a szocialista mozgalom is fegyvertársakra talált bennük”. (1448.) E kialakulóban levő szövetség nem tudta megakadályozni a háborút, s a *Munka* megjelenésének utolsó időszakában a fasiszta terror fokozódásának légkörében hirdette, hogy „az életért harcolni érdemes”, hogy harcolni kell „a megtartható életért, az oktalan halál ellen. A háború ellen a békéért. Az egymás lemészárlása ellen, a szociális összetartozásért.” (1379.)⁵

A tőkés világ káoszával, zűrzavarával az első proletárállam magabiztos építőmunkáját állította szembe a folyóirat. A szovjet állam „elfogulatlan megismerését” és az „objektív megismerésre és értékelésre” törekvők tájékoztatását kívánta szolgálni a szovjet gazdaságról és kultúráról szóló beszámolóiban. Elítélte a polgári sajtót, mely „hátborzongató történeteket mesél az »orosz rabszolgamunkáról«, de nem fogadta el azt a magatartást sem, amely „kizárólag a ragyogó teljesítményeket látja és hajlandó a kérdést lelkesedéssel elintézni”. (483.) Az 1930-as évek elején az volt a véleménye, hogy Oroszország problémája „elsősorban és mindenek felett egy új termelési rendszer problémája, amelyen áll vagy bukik a politikai rendszer is”, ezért „az orosz kérdés nemcsak politikum többé... hanem rideg termelési probléma, a *szociális termelés kérdése*”. (441—42.) Ezért nagy figyelmet szentelt az öt éves tervek eredményeinek, s az első évek teljesítményei láttán kijelentette, hogy „az orosz tervgazdaság szervezeti fölénye a kapitalizmussal szemben nyilvánvaló”, s gazdasági haladás, „produktív többtermelés” csak a szocialista tervgazdaság alapján lehetséges. (484.) Különösen jelentősnek tartotta a kollektivizálás politikáját, s az volt a véleménye, hogy ha „sikerül az orosz parasztság tömegeit oly módon semlegesíteni, hogy érdekei ne ütközzenek az ipari munkásság érdekeivel, akkor egyszer és mindenkorra kiszedik az orosz ellenforradalom méregfogát”. (398.) A Szovjetunió gazdasági terveinek valóráváltása — szerinte — nemcsak a belső stabilitást jelentené, hanem „az egész világpolitikába, főleg a nemzetközi munkásmozgalom belpolitikájába a biztonságnak és stabilitásnak oly tényezője jutna be, melynek hatásai ma még felbecsülhetetlenek”, s „ezzel a munkásság harci ereje világszerte nagy mértékben fokozódna, a harc feltételei javulnának”. (398.) Ezért — mondotta a *Munka* — a világ munkásságának kötelessége „aktívan támogatni... az orosz munkásságot abban, hogy az öt éves terv sikerüljön”. (483.) Megállapította a lap azt is, hogy az új gazdasági és társadalmi viszonyok között „új embertípus” van kialakulóban, s ez azon alapszik, hogy „a munkás már nem a termelés rabszolgája, hanem aktív,

⁵ KASSÁK Lajos: *Anyám címére*. Bp. é. n. (1935) 53. l.

termelő hatóerő”. (484.) Erről az új életről, alakuló világról és formálódó emberről számot adó szovjet írói alkotások közül többet ismertetett hasábjain. Az irodalmi alkotásokban feltáruló valósággal kapcsolatban az volt a reflexiója, hogy „van valami általános pszichológia, amely igen sok külső változást elbír, s amely mellett az emberek a jobb és gazdaságosabb élet, de ugyanúgy a legnagyobb csapások és kényszerűségek közepette is emberek maradnak”. (589.)

A szovjet társadalom új erkölcsét és humanitását reprezentálták az orosz kultúra és irodalom nagyjainak megnyilatkozásai a lap hasábjain. Maxim GORKIJ az amerikai „kultúra mestereihez”, majd Romain ROLLAND-hoz írt levelet az emberiség sorsát érintő kérdésekben, más alkalommal pedig a proletáriradalomról, illetve a proletáriró jellemvonásairól nyilatkozott. A *Munka* szerkesztőinek a nagy író iránti nagybecsülését bizonyítja az, hogy külön GORKIJ-számot jelentettek meg GORKIJ negyvenéves írói jubileumá alkalmából, halálakor pedig nekrológban búcsúztak tőle. Ilja EHRENBURG szintén a lap szerzői közé tartozott. Szovjetunióbeli megnyilatkozásai közül egy „Tomszki beszélgetés”-ét, egy regényrészletét és a moszkvai írókongresszuson elhangzott felszólalását közölte a folyóirat, a magyar és német nyelven akkor megjelent műveiről pedig kritikái ismertetésekben tájékoztatta olvasóit. A többi szovjet szépírók közül Iszaak BÁBEL, KRUPSZKAJA és TARASSEVITS prózával, Szergej JESZENYIN kettő és Alekszej GASZTYEV egy verssel, TROCKIJ pedig TOLSZTOJ-tanulmánnyal szerepelt. Műveik kritikái ismertetése kapcsán még az alábbi szovjet írók nevével ismerkedtek meg a *Munka* olvasói: Fjodor GLADKOV, Vera INBER, Nagyvezsda KRUPSZKAJA, Berta LASK, Leonid LEONOV, Vlagyimir LIGIN, Vlagyimir MAJAKOVSZKIJ, Fjodor PANFJOROV, PILNYAK, Mihail PRISVIN, REMIZOV, Lidia SZEJFULINA, Ivan SMELJOV, SZTOLJAROV, Alekszej TOLSZTOJ, Zamjatin JEVGENLJ, Pjotr ZAMOJSZKIJ. A *Munka* „a szovjet filmek népszerűsítésével, marxista szellemű kritika gyakorlásával hatalmas lépéssel segítette elő a magyar filmelméleti irodalom ügyét” — állapítja meg NEMESKÜRTY István.⁶ A lap megjelenésének első másfél évében — 1928 szeptembere és 1930 áprilisa között — húsz filmvontatkozás tanulmányt közölt: tizenhat filmkritikát, a *Patyomkin* c. film forgatókönyvét és PUDOVKIN, valamint Hans RICHTER filmről szóló könyvének ismertetését. Megismertette olvasóival Szergej EIZENSTEIN, PUDOVKIN, Nyikoláj EKK, Osep FJEDOR és Dziga VERTOV nevét, alkotásaikról pedig meggyőzően kimutatta, hogy mondanivalójukkal és új kifejezési eszközeikkel koruk kimagasló teljesítményei.

Művészet és irodalom

A *Munka* művészeti és irodalmi tevékenysége mind elvi megnyilatkozásaiban, mind gyakorlati produktumaiban jelentős szerepet töltött be a magyar kulturális életben. A fentiek meggyőzően bizonyítják, hogy társadalomszemlélete szocialista volt. Művészi és irodalmi munkásságát eszmei célkitűzéseiben szintén ez a világnézet határozta meg. Ami sajátossá, mondhatni egyedivé tette tevékenységét, az az volt, hogy a forradalmi mondanivalót a huszadik századi művészi forradalom forma- és stílus eszközeivel fejezte ki. Híven *A tett*-ben és a *Má*-ban megkezdett és folytatott művészi-

⁶ NEMESKÜRTY István: *A mozgóképtől a filmművészetig. A magyar filmesztétika története (1907—1930)*. Bp. 1961. 241. l.

irodalmi munkásságához, a modern törekvések alkalmazójának és propagálójának vallotta magát. Tiltakozott azonban az ellen, hogy a modern művészi törekvéseken csupán „formai megoldásokat” értsenek. Felismerte, hogy a művészet forradalma összefügg a technika forradalmával, s kifejtette, hogy „a modernséget”, az „új kultúrát” nem a formai megoldások, hanem az ember és technika viszonya felől kell megközelíteni és értelmezni. Követelményként állította a művész elé az anyag törvényeinek megismerését, hogy annak „ne szolgálja” hanem ura legyen. (195—97.) A művész számára azonban nemcsak a fizikai anyag leküzdését tűzte ki feladatul, hanem a társadalom anyagi-szellemi életében való tájékozódás képességét is. A társadalom és művészet kapcsolatáról azt írta, hogy „az ember társadalmi lény. . . képtelenség abszolút individuumnak elképzelni”. (33.); a társadalomban pedig az osztályok harca a fejlődést eldöntő tényező. Létezik tehát egy olyan művészet, mely „a munkásosztály aspirációit fejezi ki”. (34.) A munkásosztály „élettendenciájának” — a *Munka* véleménye szerint — „a szocialista, kollektív művészet felel meg”, amely „szocialista ideológiával alkotott” művészet. (Uo.) A folyóirat szerkesztősége az elkötelezett művészet hívének vallotta magát: „Nem verseket írunk magáért a versért, nem szobrokat faragunk magáért a szoborért” — mondták bemutatkozó cikkükben (1.) —, s ehhez hozzátették azt is, hogy a proletariátusnak „az életereje és aspirációi szólnak meg a művészetünkben”. (67.)

A folyóirat e törekvésének megfelelően a művészeti írók és alkotók közül a társadalmi és művészeti haladás élenjáróit ismertette meg olvasóival. A képzőművészet elvi és esztétikai problémáiról Guillaume APOLLINAIRE, Georges BRAQUE, Pierre GUÉGUEN és Georges LAMARQUE cikkei jelentek meg a lap hasábjain. A művészeti forradalom szervezett fellegvára, a dessau, illetve weimari BAUHAUS-iskola tanárai közül Hannes MAYER, MOHOLY NAGY László, KÁLLAI Ernő szerepelt elméleti írással a folyóiratban. KASSÁK Lajos az itthon és külföldön élő magyar haladó képzőművészek kiállításairól rendszeres tájékoztatót adott. Értékelte BERÉNY Róbert, BERNÁTH Aurél, BOKROS-BIRMAN Dezső, CZIGÁNY Dezső, DERKOVITS Gyula, DIENERDÉNES Rudolf, FERENCZY Noémi, FÖLDES Lenke, HEGEDŰS Béla, HINCZ Gyula, IVÁNYI GRÜNWARD Béla, KÁDÁR Béla, KEPES György, KERNSTOK Károly, KMETTY Károly, KORNISS Dezső, MODOK Mária, PERLROTT Csaba Vilmos, SCHUBERT Ernő, SUGÁR Andor, SZANDAI Sándor, SZÉKELY KOVÁCS Olga, SZÓNYI István, TIHANYI Lajos, TRAUNNER Sándor, VAJDA Lajos és VEDRES Márk művészetét. Rajta kívül elméleti, illetve művészetkritikai cikket írt a lapban BOR Pál, CSÁKY József, FISCHER József, FORGÓ Pál, GADÁNYI Jenő, MOLNÁR József, PETERDI Gábor és RÓZSA Miklós. A felsoroltak majd mindegyike képzőművészeti alkotásával is bemutatkozott a lapban. A rajzok, festmények és más művek közül zömmel a „tematikus”, figurális és társadalmi mondanivalóval rendelkezőket közölte a szerkesztőség. Az eddig nem említettek, Marc CHAGALL „Járvány” c. rajza, Pierre DEVAL aktja, Georg GROSZ tőkés elnyomást leleplező szatirikus rajzai, Aristide MAILLOL gyermek-szobra, Ewald MATARÉ teheneket ábrázoló fametszete, MATISSE női portréja, REMBRANDT tájképe, Otto Rudolf SCHATZ három metszete a tőkés kizsákmányolásról is igazolja állításunkat. A haladó magyar képzőművészetet — a fent említetteken kívül — BENCE László (Füst Milán portréjával), BODA Gábor (leányfej-szobrával), FENYVES Sándor (KASSÁK Lajosról és BARTÓK Béláról készített portréjával), FORRAI József (politikus témájú rajz-

zaival), GEDŐ Lipót (férfi-rajzával), LÓRINCZ Gyula (alak-rajzaival), MAJOR Henrik (SZOMORY Dezsőről készített rajzával), MÉSZÁROS László (fiatal munkást ábrázoló szobrával), NAGY BALOGH János (kubikosokat ábrázoló rajzaival), PÁP Gyula (metszetével), SÜSZ István (férfi-rajzával), S. SZŐNYI Lajos (anya—gyermek linómetszetével), WALLESHAUSEN Zsigmond (mikrovilágot ábrázoló metszetével) képviselte a lapban. Az egyes absztrakt irányzatokat legnevesebb alkotóik műveiből ismerhették meg az olvasók. A kubizmust Fernand LÉGER, a purizmust egyik megalapítója, Amadée OZENFANT, a szürrealizmust Max ERNST, a konstruktívizmust Willi BAUMEISTER reprezentálta. Pablo PICASSO figurális rajzai közül három egy-egy lapszám címodalán jelent meg. A cenzúra által halálra ítélt folyóirat utolsó számának borítóján szinte jelkép- és mementóként a realista művészi absztrakció halhatatlan terméke, a kost és szörnyet ábrázoló PICASSO-kép jelent meg.

A *Munka* nevéhez fűződik a fotóművészetben a magyar munkás- és szocialista foto megteremtése. A többi művészethez hasonlóan e művészeti ágban is az új tartalom és kifejezési forma igényét hangsúlyozta. A BAUHAUS tanárai és hazai követői írásaival propagálta az új elveket, valamint munkás- és értelmiségi fiatalokból foto-csoportot szervezett. Alkotásaikból itthon és külföldön kiállítást rendezett, s megjelentette az első magyar munkás fotókönyvet. A lapban az alábbi fotósok felvételeit közölte: BRÜCK László, GÖNCI (FRÜHOF) Sándor, GYAGYOVSKY Emil, HAÁR Ferenc, LENGYEL Lajos, dr. MÜLLER Miklós, MOHOLY NAGY László, REITER László, dr. TOTIS Béla.

A magyar könyvművészet, a grafika és tipográfia területén szintén úttörő szerepet töltött be a *Munka*. KASSÁK Lajos és a hozzá csatlakozó nyomdász, illetve grafikus fiatalok, mint LENGYEL Lajos, KOCSIS Vilmos és MÜLLER Lajos elsősorban a szakfolyóiratokban: a *Grafikai Szemlében* és a *Magyar Grafikában* cikkeikkel és grafikai alkotásaikkal harcoltak a fejlett technika kívánta új grafikai és tipográfiai eljárások bevezetéséért. A *Munkában* Herbert BAYER írásával és Jan TSCHICHOLDnak az új tipográfiáról írt könyve ismertetésével bizonyították „az elementáris tipográfia” szükségességét. (19—20, 126—27.)

A *Munka* a proletár előadóművészetet agitatív jellegű versek és prózai alkotások közlésével, a szavalókórusok számára írt kórus-versekkel segítette. KASSÁKNÉ SIMON Jolán és JUSTUS György zeneszerző elvi cikkeiben foglalkoztak a szavalókórusok művészi problémáival. Az első a lap mellett megszerveződött „Munka-kör” szavalókórusának, az utóbbi pedig e kör népdalkórusának volt a vezetője.⁷ JUSTUS György a magyar zeneélet aktuális problémáival foglalkozott több cikkében. Írt a munkászenéről, a zenegép és gépzene viszonyáról, követelte a magyar zeneélet elszigeteltségének megszüntetését és bekapcsolódását a nemzetközi haladó zeneéletbe. BARTÓK Béláról több értékelő cikket írt. Ismertette *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje* című könyvét. Ugyancsak ő foglalkozott MOLNÁR Antal *Zeneesztétika és Szellemtudomány* című tanulmányával; tollából jelent meg ismertető értékelés Igor SZTRAVINSZKIJ-ról, SALJAPIN-ról és a JOOSS-balettről. Az új táncművészetéről NAGY Etel adott történelmi áttekintést, KASSÁK Lajos pedig PALUCCA drezdai táncosnő művészetét értékelte, egy másik írás a LÁBÁN-

⁷ SZALMÁS Piroska: *A Szalmás-kórus krónikus-könyve 1930—40*. Bp. 1940. A szerző ebben a *Munka-kör* népdalkórusát az első magyar munkásmozgalmi népdalkórusnak mondja. (22. l.)

féle mozgáskórusról adott ismertetést. GÁRDOS Magda a mozgásművészettel kapcsolatban a munkás testkultúráról írt cikket.

A folyóirat szépirodalmi rovatát — már jellegéből eredően is — még inkább jellemezte a társadalom felé fordulás. A közölt költői és prózai alkotások a társadalom problémáira érzékeny, a munkásosztály és más dolgozó rétegek törekvéseivel együttérző, az ember felszabadításáért küzdő írók gondolat- és érzélemlivágát tárták fel az olvasók előtt. Ha a költői alkotásokat nézzük, látjuk, hogy tiltakoztak az embert megalázó és elpusztító társadalmi viszonyok ellen. Az első számban például JÓZSEF Attila fordítás-verse búcsúzott az amerikai imperializmus áldozataitól, a munkásmozgalom két mártírjától: SACCO és VANZETTI ártatlanul kivégzett munkásoktól. (6—7.) Versek vallottak a lapban arról a fájdalomról, mely a munkásszíveket eltöltötte a német, majd osztrák nép rabszolgasorba süllyedése láttán. (799., 982.) Együttérzést fejeztek ki a Madrid falain harcolókkal (1730—31.) Két versben (KASSÁK Lajos és NÁDASS József — talán egyedülállóan a korabeli legális magyar sajtóban — siratták el SALLAI Imrét és FÜRST Sándort. (703., 728.) Nyíltan nem beszélhettek a két mártírról, s ezért a *Munka* SACCO és VANZETTI búcsúszavait közölte; bevezetőjéül az utolsó szó jogán elmondott beszédeknek pedig „a politikai halálos ítéletek” korszakáról tett említést, mellyel a nép „mindenütt és minden alkalommal perbe száll”. (700—03.) A folyóirat költői állandóan felemelték szavukat az intézményes emberirtás, a háború ellen. Carl SANDBURG és VAJDA János az első világháború oktanul elpusztult milliói nevében tiltakozott a készülő új háború ellen. (3., 35.) Tanúnak hívta a lap e harcához az ókor kínai katonáit, katona-anyáit és özvegyeit, akik ezer átkukat szórták a tábornokokra. (1815—17.) Amikor pedig a nép- és fajgyűlöletet hirdető államhatalom távol akart tartani az országtól minden emberséget kiálló és kiáltó hangot, akkor a *Munka* egymás után szólaltatta meg az európai és a világirodalom olyan költőit, akik nem voltak hajlandók elfogadni a vandalizmus morálját. A lap szerkesztői és szerzői a jövő zálogának a munkásosztályt tartották. KASSÁK Lajos *Májusi kórus*-a az öntudatos munkástömegek harci törekvéseit tolmácsolta. (194.)

Mi a rendet akarjuk
A munka rendjét
A közös megbecsülés rendjét
Az emberi igazságosság rendjét.

A folyóirat munkatársai

A *Munka* szerkesztői és írói a magyar szellemi élet különböző csoportjaiból verbuválódtak. Ott voltak KASSÁK Lajos régebbi — mozgalmi és írói-művészi — harcostársai, elsősorban a bécsi *Ma* munkatársai. Közülök DÉRY Tibor, ILLYÉS Gyula, NÁDASS József és NÉMETH Andor KASSÁKkal egy időben tért haza az emigrációból. NÁDASS József a lap „szerkesztő helyettese” lett 1935 februárjáig. Írt verseket és irodalmi értékű szociográfiát, de főleg könyvkritikái és politikai-publicisztikai írásai voltak a jelentősek. Tollából a szovjet gazdaság, politika és kultúra fejlődését együttérzéssel ismertető cikkek kerültek ki, melyek alapján „a forradalmak utáni Oroszországnak kulturális és művészeti kérdésekben kiténő ismerője” jellemzést érdemelt meg a

MADZSAR József szerkesztésében megjelent *Társadalmi Lexikon*-ban. Cikksorozatban elemezte a válság hatására mélypontra jutott magyar tőkés és földesúri rendszer gazdasági és politikai helyzetét, melyből kivezető útnak a demokratikus átalakulást jelölte meg. (577—580) Leleplező írásokat közölt a nemzetközi fasizmusról, s utoljára „a legyőzött Bécsről” írt riportot — 1934-ben. NÉMETH Andor mint műfordító — megszakításokkal — végig szerzője volt a folyóiratnak: HEMINGWAY- André MALRAUX- Sherwood ANDERSON- és André GIDE- műveket tolmácsolt. DÉRY Tibor a 32. számig szkeptikus, borongó hangú verseivel és a német fasiszta terrort bemutató prózai írásokkal jelentkezett a lap hasábjain. ILLYÉS Gyula — aki a *Dokumentumnak* még főmunkatársa volt — csak az első négy számban szerepelt a hazatérés hangulatát kifejező versekkel. A kinnmaradt társak közül a Bauhaus-iskola tanárává lett KÁLLAI Ernő és MOHOLY NAGY László, valamint a Bécsben élő DANZIGER Kálmán továbbra is elküldték művészeti, illetve pedagógiai tárgyú írásaikat.

A folyóirat szerkesztői és írói gárdájának másik csoportját a hazai szociáldemokrata mozgalom baloldalán állók alkották. Ezek voltak: BALOGH Vilma, FALUS Ervin, GRÓ Lajos, JUSTUS Pál, NÁDAS Endre, SZÁNTÓ Róbert. Közülök GRÓ Lajos fejtette ki a legjelentősebb tevékenységet a lapban, aki egy-egy számban két-három írással is szerepelt. Szépiróként *Semmelweis* című drámájának első felvonását közölte, mint fordítónak politikai és szépprózai írások alatt szerepelt a neve. Tanulmányt írt filozófiai, társadalomtudományi, szociológiai, pszichológiai problémákról, értékelte MEHRING, GORKIJ, LEÓ TOLSZTOJ, BERZSENYI Dániel és JÓZSEF Attila munkásságát, kritikákat írt kora legjelentősebb íróinak műveiről. Egyedül álló tevékenységének a magyar szellemi életben, a magyar marxista filmesztétika és filmkritika megteremtésének folyamatában a *Munka* jelentős szerepet töltött be. A kolozsvári *Korunk*-ban és a budapesti *Népszavá*-ban megkezdett ez irányú elméleti és kritikai munkássága itt teljesedett ki, s a *Munka* kiadásában jelent meg — mind ez ideig nem eléggé ismert — könyve, *Az orosz filmművészet*.

FALUS Ervin — 1933 áprilisa és 1938 decembere között — a *Munka* felelős kiadójaként szerepelt. Politikai íróként először az együttfront törekvést képviselő *Együtt*-ben jelentkezett. A nemzetközi politikai élet problémáiról; az orosz—kínai viszályról, az indiai eseményekről, a dél-afrikai kérdésről, a spanyol forradalom mozgalmi helyzetéről írt történeti áttekintést és elvi elemzést tartalmazó tanulmányokat. Az ő fordításában jelent meg ENGELS említett műve a folyóiratban. JUSTUS Pál 1930-ig, a lappal történő szakításáig, aktív tagja volt a szerkesztő bizottságnak. Költeményekkel, kritikai és politikai cikkekkel, valamint ilyen írások fordításával szerepelt a folyóiratban. SZÁNTÓ Róbert mérnök fordításaival segítette a szerkesztőséget; ezek között volt a *Patyomkin* c. film novellája. A Taylorizmusról és a sztahonovizmusról önálló cikket írt. BALOGH Vilma — aki 1919-ben az Írói Direktóriumban együtt dolgozott KASSÁK Lajossal — szintén fordításaival jelentkezett az első öt számban; Jack LONDON novellája és BARBUSSE Kínáról írt cikke volt jelentősebb fordítása. NÁDAS Endre tisztviselő elméletileg képzett, nagy tudású filozófiai és közgazdasági írója volt a folyóiratnak. Megnyerte munkatársnak barátját, VAJDA Imrét is, aki akkor Bécsben élt és az osztrák szociáldemokrata párt első főiskoláján oktatott. Ők ketten a tőkés világ gazdasági és társadalmi helyzetéről tudományos elemzést adó cikkekkel, a világpolitika eseményeiről írt marxista tájékoztatóikkal a *Munka* politikai és közgazdasági „rovatának” világszínvonalát biztosították.

A magyar proletár és szocialista írók közül JÓZSEF Attila az első számban szerepelt Dos Passos versének fordításával, majd 1938-ban, SIMON Jolán halálakor *Simon Jolán* című versét közölték. Róla, a költőről *Nincsen apám, se anyám* kötetének kritikája kapcsán, valamint halála alkalmából emlékezett meg a lap. Ez alkalommal HAVAS Endre versben búcsúzott tőle, MURÁNYI KOVÁCS Endre emlékező, GRÓ Lajos pedig értékelő cikket írt róla. ZELK Zoltán a 11. számig belső munkatársnak számított; verset, novellát, könyvkritikát írt. BERKÓ Sándor, FARAGÓ Endre, GARAI János, KIS Ferenc, KESZTHELYI Zoltán, MOUSSONG Piroska, SZABADOS András, SZÓNYI Magda és VAS István — a korabeli munkásmozgalmi sajtóban szereplő — költőknek a *Munka* is megjelentette a verseit. Az utolsó évfolyamban pedig az akkor jelentkező munkás-költők, illetve prózaírók: FÖLDEÁK János, ÉNCZI Endre és VÉSZI Endre mutatkoztak be az olvasóknak.

A haladó polgári írók közül VAJDA János és SZÉKELY Béla lett a folyóirat állandó munkatársa. VAJDA, mint a többi belső munkatárs, sok irányú tevékenységet fejtett ki. Elsősorban versekkel szerepelt, de írt könyvkritikákat is és jelentős alkotók — PANAIT ISTRATI, ODIS, ARMAND BERNIER, MAURICE CAMERE — fordítójaként mutatkozott be. SZÉKELY Béla a 16. számig írt a lapban; politikai és pszichológiai cikkeket, könyvkritikákat, valamint fordításokat jelentetett meg. Ő vezette le és foglalta össze a *Munka* háborús és szexuális ankétját. LESZNAI Anna egy állatrajzzal és három prózai írással, FÜST Milán egy verssel, GELLÉRI ANDOR Endre novellával, RUBIN László a Galilei-körre visszaemlékező cikkel, DORMÁNDI László pedig LION FEUCHTWANGER- és TRAVEN-művek fordításával szerepelt a lap hasábjain.

A 30-as évek közepétől hangadó szerepet töltött be a *Munká*-ban az az értelmiségi nemzedék, amelynek kiteljesedését a fasiszta terror gátolta meg. Közülök RADNÓTI Miklós kapta meg eddig a méltó elismerést, a többiek munkássága az „elsüllyedt irodalom” részét képezi, s csak egynek-egynek a neve kezd ismertté válni. HAVAS Endre és FORGÁCS Antal belső munkatársként sokoldalú író tevékenységet fejtett ki. Az ismeretlenek: BÁNÁTI OSZKÁR, FELLEG GYÖRGY, HAJDÚ JENŐ, KELETI JENŐ, SZIRTES ANDOR, TAMÁSSI GYÖRGY, TAUSZIG ZOLTÁN (BALÁZS ZOLTÁN és FARKAS ÖDÖN álnéven), FUCHS PÉTER PÁL (FÜLÖP PÁL álnéven is) rövidebb-hosszabb ideig szerepeltek a lap hasábjain.

A Szlovákiában élő magyar írók közül ANDREÁNSZKY István szociográfiai írásokkal, novellákkal és versekkel, FARKAS László (kinek halálát RADNÓTI Miklós adta hírül az országnak) verssel, JÓCSIK Lajos, SELLYEI JÓZSEF, SZALATNAI REZSŐ, SZÓ Gyula, SZÁRAZ JÓZSEF és VASS László több műfajú írással adtak hírt az ottani életéről. DOKTOR Sándor Jugoszláviából küldött cikket, MÁRIA Béla saját és fordított versekkel Olaszországból jelentkezett. REMÉNYI JÓZSEF Amerikából az ottani nemzetiségi problémákról tájékoztatta a folyóirat olvasóit.

A *Munká*-nak még két — külföldről hazatért — munkatársáról kell említést tenni. HERNÁDI György a bécsi *Ma* lapjain jelentette meg első verseit. 1934-ben visszatért Magyarországra és az akkor megjelenő KASSÁK-folyóiratban jelentkezett újra költeményeivel (HERCZ, illetve HERCEG György néven). MURÁNYI Kovács Endre szintén 1934-ben tért haza Párizsból. A lappal kapcsolatba kerülve — a *Munká*-t akkor elhagyó — NÁDASS JÓZSEF helyét foglalta el a szerkesztőségben, s mint belső munkatárs sokat és sokfelét írt a lapban. Verseit, novelláit és műfordításait mellett ő írt nekrológot Kosz-

TOLÁNYI Dezső és JÓZSEF Attila halálakor. Kritikusként értékelte KASSÁK Lajos, MÓRICZ Zsigmond, SZOMORY Dezső és más neves szerzők műveit.

A *Munka* tehát a magyar szellemi élet jelentős alakjait mondhatta szerzőinek. A képzőművészetekről és a műfordításokról beszélve láthattuk, hogy a külföldi művészek és írók közül is a szocializmus, a demokrácia és a béke élen járó harcosai szólaltak meg a lapban. Akik nem saját írásaikkal, műveikkel szerepeltek, azokról alkotásaik vagy életművük ismertetése, értékelése kapcsán szereztek tudomást az olvasók.

A *Munka* könyvei

A *Munka* szerkesztői könyvkiadói tevékenységet is folytattak. Az első kiadványok a „*Munka* kiadása” megjelöléssel kerültek a könyvpiacra, majd — a sikeren felbuzdulva — a „*Munka könyvtára*” néven könyvsorozatot indítottak. Ennek kötetei témájuknál fogva egyedülállóak voltak a korabeli könyvkiadásban.

Az első *Munka*-kiadású könyv KASSÁK Lajos *35 vers* c. kötete volt. 1931 elején adták ki, a folyóirat 1931 márciusi száma közölte a megjelentét. A címlapon KASSÁK Lajos — SZÉLPÁL Árpád által készített — fényképét közölték, a szöveget pedig a szerző, valamint SCHUBERT Ernő és DOR (TRAUNNER Sándor) rajzai illusztrálták; e rajzok a folyóiratban is megjelentek. A számozott, cím nélküli versek modern kifejezési eszközökkel vallottak a kor társadalmáról, a költő vágyairól, szerelméről, társairól és társairól az élet és mozgalom küzdelmeiben. Világának határait két halott-búcsúztató verse szemlélteti. A „75”-ik versben STROMFELD Aurélhoz szól:

Egyszerű ember te megszólíthatatlanul is barátom
te kemény katona s te ébresztő szavú testvére a szegényeknek
kiről most lehajtott fejjel emlékeznek a munkapadok
rabszolgái s az otthon számkivetettjei

.....
te a szocializmus katonája voltál
te a munkások katonája voltál
dicséret neked derék testvérünk.

A másik, a kötet egyetlen címmel ellátott verse OSVÁT Ernőt idézte:

... ki volt Ő kérdezem s nem tudok feleletet adni a kérdésre
s ki tudná megmondani honnan jött és merre távozott
emlékszem átható nézésére férfias kézzorítására
mosolyára amivel dicsért és megvert bennünket
s egy szürke terméskő oszlopra ami állandóan ott állt
árnyéktalan teste mögött...

A *Munka* adta ki 1931 első felében NÁDASS József *Te és Ti* című verseskötetét. A budapesti királyi ügyészség 1931. június 19-én indítványozta a kötet elkobzását, s egyben vádat emelt a költő ellen.⁸ A vádirat szerint a kötetben megjelent *Éjszakai vers* „a munkásosztályt a tőkés osztály elleni gyűlöletre izgatta”, *Az elitéltnek* című költemény pedig „az állam és törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére, különösen a mun-

⁸ Fővárosi Levéltár. Törvénytörvényi iratok 1932—8348.

kásosztály kizárólagos uralmának létesítésére izgatott". Egy évig — 1932 júniusáig — folyt a bírói eljárás. Az elsőfokú bíróság nem adott helyt az ügyészi vádnak, az Itélőtábla és a Kúria azonban bűnösnek találta a vádlottat és egyhónapi fogházra ítélte, illetve a Kúria — „méltányolva háborús rokkantságát s hogy csak 2 vers inkrimált” — a büntetés végrehajtását 3 évi próbaidőre felfüggesztette.

A *Munka* harmadik könyve a magyar marxista könyvkiadás egyedülállóan jelentős kiadványa volt. Egyrészt az ellenforradalmi korszak egyetlen marxista filmesztétikai terméke, másrészt a szovjet filmművészet egyetlen tudományos ismertetője és propagálója volt. A mű GRÓ Lajos *Az orosz filmművészet* c. tanulmánya volt — KASSÁK Lajos és LENGYEL Lajos fotomontázsaival, valamint a szovjet és nyugati haladó filmekből vett 16 képpel díszítve. A szovjet-orosz filmekről szóló elméleti és esztétikai értékelés politikai tett is volt, s kár, hogy máig sem kapta meg a méltó elismerést és — főleg — a nyilvánosságot.⁹

A *Munka*-könyvek sorában a negyedik KIS Ferenc proletárköltő *Így vagyunk együtt* c. verseskötete volt; 1932-ben jelent meg. A fiatal nyomdász az osztálytudatos munkás érzés- és gondolatvilágát szólaltatta meg verseiben. A címadó vers a *Munka* köré tömörült munkás- és értelmiségi fiatalokhoz szólt, eszmei és baráti összetartozásukat fejezte ki.

E kötetek megjelentetése után, 1932 márciusában a folyóiratban *A Munka hírei* címszó alatt az alábbi közlemény jelent meg:

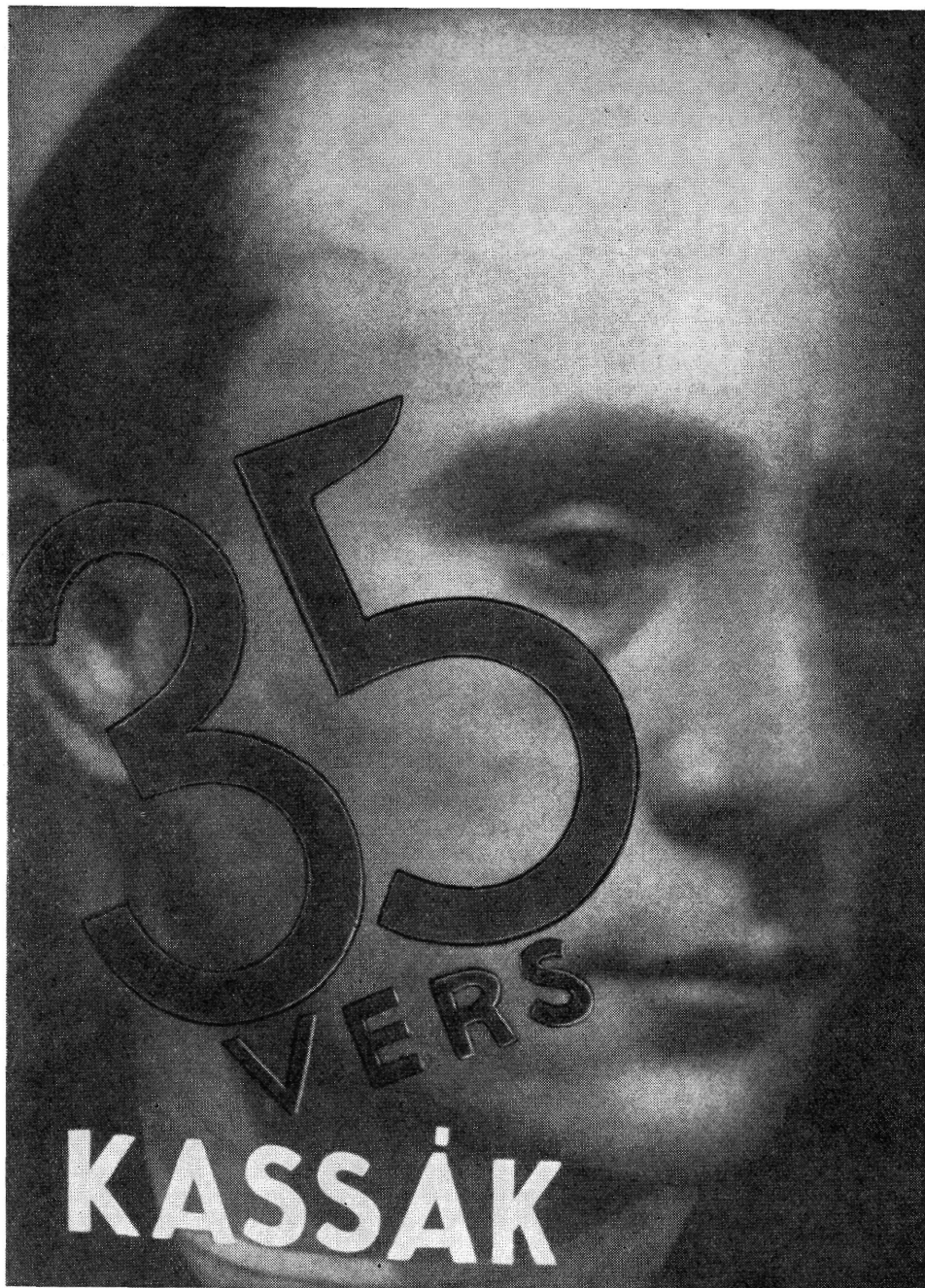
„Bejelentjük olvasóinknak, hogy a „munka” új könyvsorozatát jelentet meg. Eddigi könyveink első kiadása elfogyott. Hisszük, hogy második könyvsorozatunk is megtalálja olvasóközönségét elvtársaink között. Legközelebb megjelennek: 1. A második orosz öt éves terv. 2. A mi életünkben. (Munkás-fotokönyv.) 3. Munkát, kenyeret! (A munkanélküliség problémájának feldolgozása.) 4. Új orosz novellák. 5. A hétköznap problémái. 6. Földrajz és politika. 7. A történelmi materializmusról. 8. A marxizmus politikai és gazdasági kérdései.” (608.)

E műveket szándékoztak a *Munka könyvtára* kiadványaiként megjelentetni. A sorozat felelős szerkesztőjeként KASSÁK Lajos, felelős kiadójaként pedig FALUS Ervin szerepelt a megjelent könyvekben. A fenti hír után két hónappal a következő folyóirat-szám már közölte az olvasókkal, hogy „A sorozat első száma a »második öt éves terv« már megjelent és egy hét alatt el is fogyott.” (654.) Egy szerkesztői üzenetben pedig a következőket írták:

„P. K. Örülünk neki, hogy a Molotov-könyvnek Önöknél olyan sikere volt. Az ilyen munkák kiadása elemi szükségletet jelent a mozgalmában. A könyv első kiadása egy hét alatt elfogyott — kérjük Önt és ezúttal mindazokat az elvtársakat, akik könyvpropagandánknál segítségünkre vannak —, továbbra is dolgozzanak kitarással. A napokban jelenik meg fotokönyvünk, mindjárt utána Falus Ervin: Kína forradalmi útja c. könyve jelenik meg.” (656.)

A V. MOLOTOV referátumot SZÁNTÓ Róbert fordította, s a szerkesztőségi előszóban arról írtak, hogy az orosz öt éves terv „az egész világra kihat”, s ezért „ma már nemcsak a munkástömegek, hanem a polgári rétegekből is egyre többen érdeklődnek az orosz öt éves terv fejleményei iránt.” A magyar ol-

⁹ NEMESKÜRTY István részletes ismertetést ad róla, s filmesztétikai elemzését „világviszonylatban is figyelemreméltónak” tartja. (*A meseautó utasai. A magyar filmesztétika története 1930–1948.* Bp. 1965. 91. l.)

vasók mindezekről azonban a tájékoztatás hiánya miatt keveset tudnak, és „nem könnyű dolog a rosszindulatú rágalmak, félrecsúsztott védelmek, különböző hamisítások és ferditések útvesztőjében a megbízható ismeretek fonalát kibogozni”; ezért a *Munka könyvtára* kiadói „ezt az ismertetést minden kommentár nélkül, mint elsőkézből származó érdekes kortörténeti dokumentumot” adja mindazok kezébe, „akik a világtörténelem aktuális problémáival nemcsak a divat pillanatnyi szeszélyének engedve, hanem komoly és felelősségteljes érdeklődéssel kívánnak foglalkozni.” E könyv is egyedül állt az ellenforradalom alatt legálisan kiadott könyvek között: a Szovjetunió kommunista pártja egyik vezetője kongresszusi referátumát Magyarországon ki nyomtatni és kiadni forradalmi tett számba ment.

A következő kiadvány, *A mi életünkéből. A Munka első fotokönyve* címmel megjelent könyv korszakhatár a magyar fotótörténetben. Első jelentkezése a szocialista eszmeiségű és a legmodernebb kifejezési eszközökkel ábrázoló fotónak. A könyv 1932 májusában jelent meg. Szerkesztette és tipografizálta KASSÁK Lajos, a címlapot tervezte LENGYEL Lajos. Az előszót írta KASSÁK Lajos és németre fordította LÁSZLÓ György. A könyvben BASS Tibor, BERGMANN Teréz, BRUCK László, FRÜHOF (GÖNCI) Sándor, HAÁR Ferenc, SCHMIDT Anna (KOVÁCS Zsuzsa), LENGYEL Lajos és TABÁK Lajos „fotografiai” jelentek meg. Az „Előszó” arról szól, hogy e fotósok a szocialista szemével látják a körülöttük levő világot, s ezért újszerűek a képeik is. LENINT idézte arról, hogy „a specialista munkáját” a szocializmusban mi jellemezze, s a szocialista fotóssal szemben követelményként állította fel a technika feletti uralmat. Azt hangsúlyozta, hogy fel kell használni az avantgardista művészek mesterségbeli eredményeit. A szocialista fotó feladatáról azt írta, hogy ne a szenzációt keresse, hanem „a jó szocialista fotós szemlélete, harci jelentősége képeinek egyszerűségéből, tárgyilagosságából és szigorú komponáltságából tükröződjék elő”.

A *Munka* a hatalomra törő német fasizmust már akkor leleplezte, amikor még széles tömegek előtt nem volt világos annak osztálylényege. 1932-ben külön könyvkiadványban is igyekezett e felvilágosító tevékenységét kiszélesíteni. H. JÄGER *Mi a hűlerizmus* című brosúráját GRÓ Lajos fordításában jelentette meg — a *Munka könyvtára* 3—4. számaként. Az előszó itt is a szerkesztő, illetve kiadó világnézetét propagálta. A *Munka könyvtára* kötetei ezzel lezárultak. Anyagi és politikai okok játszódhattak közre a jól induló sorozat megszűnésénél. A kiadások költségeit ugyanis a szerzők, illetve a *Munka* köré tömörült fiatalok viselték. Szerzői honoráriumról itt nem volt szó. Később még két könyv jelent meg a *Munka* kiadásaként; KASSÁK Lajos *Napjaink átértékelése* című tanulmánykötete 1935-ben, HAVAS Endre *Sebesülten* című verseskötete 1937-ben, 1936-ban BÁNÁTI Oszkár: *Afonya*, KELETI Jenő: *Asszony és kenyér*, valamint MURÁNYI KOVÁCS Endre: *Börtön c. verskötete*.

A *Munka* értékeléséhez

A *Munka* a szakkörökben is kevésbé ismert, s főleg kevésbé méltatott folyóirat. A *Magyar Irodalmi Lexikon* 1963-ban megjelent első kötetében — a KASSÁK Lajos címszó alatt — a folyóiratról csak annyit mondanak, hogy benne KASSÁK „továbbra is figyelemmel kíséri a külföld avantgardista kísérleteit”. (596.) A lexikon második kötetében, 1965-ben a *Munka* már önálló

címszóként szerepel, s érdemi megállapítása szerint „a lap köré baloldali, de főleg szociáldemokrata beállítottságú írók csoportosultak, akik más kiadványokkal és előadásokkal is a szocialista kultúrát igyekeztek terjeszteni. Több kérdésben szemben álltak a kommunista párt akkori vezetőségével, s a 100% igen élénk harcot folytatott velük, hogy a munkásságra gyakorolt befolyásukat ellensúlyozza”. *A magyar irodalom története* 1966-os kiadása hatodik kötetében a *Munka* a korabeli folyóiratokról írt fejezetben nem szerepel, pedig ott rövidebb életű és jelentőségben sem nagyobb lapok önálló címszót kaptak. A kötetben a KASSÁK életmű értékelése során annyit írnak a lapról jellemzőként, hogy „a munkásmozgalom egészével szembeni nyílt és egyre határozottabban agresszív állásfoglalás” jellemezte. (221.) E kevés és egymásnak ellentmondó megállapítások mutatják, hogy az objektív értékelés feltétele a lap tevékenységének részletes feltárása. Ezzel érhetjük el azt, hogy a régi — dogmatikus szemléleten és szubjektív megítélésen alapuló — helytelen *Munka* (és KASSÁK) — megítélést egy objektív, tudományos elemzésen alapuló értékelés váltsa fel. A fenti bemutató ismertetés nyilvánvalóvá teszi, hogy a *Munka* a magyar szocialista munkásmozgalom egy irányzatát, csoportját képviselte: fennállásának idején végig a társadalmi haladás, az emberi szabadság szószólója és harcosa volt.

A folyóirat forradalmi szerepét felismerte az ellenforradalmi rend államapparátusa, s igyekezett tevékenységét gátolni. Először a folyóirat kiadása miatt indítottak eljárást a felelős kiadó KASSÁK Lajos ellen. „Sajtórendőri vétség”-nek nyilvánították azt, hogy nem jelentette be a lap kiadását a polgármesternél. Hiába hivatkozott arra, hogy az évente tízszer megjelenő „nem időszaki kiadvány” nem esik bejelentési kötelezettség alá, majd egy évig folytatták ellene az eljárást.¹⁰ E zaklatás célja nem lehetett más, mint figyelmeztetés és megfélemlítés. A lap figyelésére a budapesti rendőrfőkapitányság politikai nyomozó csoportja volt hivatott. Eddig előkerült az 1929. december 28-ról keltezett jelentésük.¹¹ Ebből kiderül, hogy a 100% és a *Munka* folyóiratokról együtt adtak jelentést, egyformán ítélve meg forradalmi tevékenységüket. E jelentésükben a *Munka*-ról azt írták, hogy „legújabb számával második évfolyamába lépett” s hogy az ez alkalomból írt 1930 című cikk „először vallja be nyíltan a lap igazi célkitűzéseit”. Ennek igazolására idézték a cikknek azt a részét, ahol a lap „gyakorlati program”-ját ismertette, s hozzátették, hogy „a termelőeszközök társadalmasítása és kollektív társadalom alatt természetesen kommunizmus értendő minden terminológia szerint”. Felhívták a figyelmet a „Szocialista Munkás-Szabadiskola” létrehozását kezdeményező cikkekre. SZÉKELY Béla *A Munka székszuális ankétja* c. cikkével kapcsolatban megjegyezték, hogy a *Munka* „most már a házasság intézménye ellen is izgat”. A *Skid* c. szovjet regény ismertetéséről az volt a véleményük, hogy a cikkíró SZÁNTÓ Róbert „évig dicséri a könyvben népszerűsített orosz diákrendszer”. GRÓ Lajosra is felhívták a főkapitány figyelmét, mivel az „most már körülbelül tizedik alkalommal” „az orosz filmművészetet dicséri” a *Munka* hasábjain. Ugyancsak „az orosz viszonyokat dicséri” — a jelentés szerint — dr. GOLDBERGER J. *Az orosz egészségügyi kultúra fejlődése* c. cikke is. Megemlítették továbbá, hogy a *Munka* „Luxemburg Rózának, az annak idején agyonvert kommunista vezérnek egy régebbi riportját közli”.

¹⁰ Párttörténeti Intézet Archivum. Bp. Törvényszék 1929—4082.

¹¹ Uo. A. VI. 11/3.

Következő, 1930. február 16-án írt jelentésükben először a *Munka* tevékenységéről számoltak be.¹² Közzölték, hogy a lap 12. számában „még élesebb hangon ír, mint eddigé”. Ezt a megállapításukat az alábbiakkal támasztották alá: „Justus Pál az »Orosz forradalom naptára« című cikkében ismerteti az orosz kommunista forradalom kimagasló eseményeit, kommentárokat ugyan nem fűz hozzá, de szó szerint ezt mondja: »Úgy hisszük, az események itt beszélnek minden kommentár nélkül«. . . Szántó Róbert fordításában közli a »Munka« Krupszkájának Lenin halála 6. évfordulójára írott tanulmányát és a következőket mondja: Lenin eszméi mind mélyebben hatolnak a tömegekbe, kezdik mind jobban megérteni, hogy miért harcoltak. Mindinkább Lenin szavai lesznek tetteik indító okai. . .” A jelentés — a 100%-ról szóló beszámoló után — közli, hogy a két folyóirat számainak eredeti példányait elküldték ISSEKUTZ h. államtitkárnak. Ő szerint a két folyóirat ügye a belügyminiszter elé került, aki 1930. április 3-án — „Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének!” szóló — körrendeletében intézkedett róluk. Íme a rendelet:

„Értesítem Címet, hogy Budapesten Tamás Aladár szerkesztésében és kiadásában »100%« címmel, Kassák Lajos szerkesztésében és »az ifjú szocialisták munkaközössége« kiadásában pedig »Munka« címmel oly nem időszaki folyóirat jelenik meg, melynek utcai (házaló) terjesztésére azért, mert közleményeik egyrészt a közrend veszélyeztetésére, másrészt osztályelleni gyűlölet ébresztésére alkalmasak, a sajtóról szóló 1914. XIV. tc. 11. §-ának negyedik bekezdése értelmében engedély nem adható.

Felhívom ehhez képest Méltóságodat, hogy amennyiben a nevezett folyóiratok utcai vagy házaló terjesztésére engedélyt adott volna, azt fentiekre tekintettel haladéktalanul vonja vissza, s tett intézkedését jelentse.”¹³

Az ügyészi szervek is serénykedtek. Ma még nem ismerjük a *Munka* szerzői ellen indított bűnvádi eljárások mindegyikét. A lap szerkesztősége 1932 októberében azt közölte olvasóival, hogy „lapunk szerkesztői és munkatársai ellen lázítás, társadalmi rend elleni izgatás stb. címén jelenleg *kilenc* sajtóper van folyamatban. . .” (695.) Az eddig előkerült iratok szerint NÁDAS Endre 1934-ben két hónapot ült fogházban az 1931 novemberi számban megjelent cikke: *M. Sz. D. Párt kongresszusa elé* miatt¹⁴. Gró Lajos ellen az 1932. ápr. — máj.-i számban közzétett GORKIJ-írás: *Hol álltok, kultúra mesterei? Válasz amerikai levelekre fordítása* miatt indítottak eljárást, mely felmentéssel végződött.¹⁵ FARAGÓ Endre ugyanebben a számban egy verset jelentetett meg, melyért őt is perbe fogták.¹⁶ TAUSZIG Zoltán szintén két hónapot ült börtönben 1934-ben az 1932 júniusi számban megjelent *Quante bella giovanezza!* című cikkéért.¹⁷ KASSÁK Lajos a *Munka* melléklapja, a *Munka Kultúrstudiója* egyetlen számában megjelent *Szolgálók élete* c. verses-jelentéért került vád alá.¹⁸ A folyóiratban megkezdett, majd kétvetben kiadott *Anyám címére* c. leveleiért 1940-ben ült két hónapot fogházban.¹⁹

¹² Uo. BM VII. res. 1930-3-3010.

¹³ Uo. i. h.

¹⁴ Fővárosi Levéltár. Törvénytészeki iratok 1932-2134.

¹⁵ Uo. 1932-11791.

¹⁶ Uo. 1932-11791.

¹⁷ Uo. 1932-10533.

¹⁸ Uo. 1932-2714.

¹⁹ Uo. 1937-50.

Az ellenforradalmi rendszer ellenségeit nyilvántartó *Fekete könyv*ben a *Munka* szerzőinek nagy része szerepelt, s amikor a pusztulásához érkező magyar uralkodó rend ezek megsemmisítését határozta el, sokan estek áldozatul a terrornak.

JÓZSEF M. PÁSZTOR: LAJOS KASSÁKS ZEITSCHRIFT „MUNKA” IN DEN JAHREN 1928—1939

Die von KASSÁK redigierten Zeitschriften (*A Tett, Ma, 2×2, Fundamentum, 363 Dokumentum, Munka, Alkotás, Kortárs*) haben unter den ungarischen gesellschaftlichen, literarischen und künstlerischen Presseveröffentlichungen und in der Geschichte dieses Genres überhaupt eine große Bedeutung. Die Zeitschrift *Munka (Arbeit)* gehört zu den sozialistischen Presseorganen, die in Ungarn zur Zeit der Konterrevolution erscheinen durften. Ihre Veröffentlichung fiel mit solchen Ereignissen zusammen, die für die ganze Menschheit schicksalhaft wurden. Diese Ereignisse haben auch ihren Inhalt, Themenkreis und Aussagewert bedingt. In erster Linie äußerte sie über die brennendsten gesellschaftlichen Probleme, über die Weltwirtschaftskrise des Kapitalismus, dann über den Faschismus und Krieg ihre Meinung, indem sie die Ereignisse stets aus dem Gesichtspunkt der Arbeiterklasse und des menschlichen Fortschritts beurteilte. Sie beschäftigte sich oft mit dem wirtschaftlichen, politischen und kulturellen Leben der Sowjetunion. Von den ungarischen und ausländischen Künstlern, Schriftstellern, den Gestalten des wissenschaftlichen und gesellschaftlichen Lebens stellte sie den Lesern jene vor, die Bahnbrecher der gesellschaftlichen literarischen und künstlerischen Entwicklung waren. Die veröffentlichten literarischen und künstlerischen Stücke, die besprochenen Künstler und ihre Werke repräsentierten eine der gesellschaftlichen Wirklichkeit zugewandte Kunst und Literatur. Außer ihr weltanschauliches Engagement förderte die Zeitschrift die modernen künstlerischen Bestrebungen in der Formgebung und Wahl der Ausdrucksmöglichkeiten.

Im „Munka-Kreis“ entstand auch die moderne sozialistische Kunstfotographie der ungarischen Arbeiterklasse. Die jungen Drucker und Graphiker, die sich der Zeitschrift angeschlossen haben, kämpften durch ihre Artikel und Kunstwerke für die Einführung neuer, der fortgeschrittenen Technik entsprechender graphischer und typographischer Methoden. Der Sprechchor, das Volkslied-Gesangverein und die Theatergruppe des „Munka-Kreises“ haben durch ihre Programme vom hohen künstlerischen Niveau die ungarischen Proletarier erzogen und unterhalten. Die Architekten, Künstler und Kunstgewerber des „Munka-Kreises“ vertraten und propagierten auf ihrem Fachgebiet die modernen Bestrebungen (Avantgard, Bauhaus, CIRPAK).

Die Redaktion der Zeitschrift hat auch Bücher verlegt. Die als *Bücher der Munka* veröffentlichten zwölf Bände gehören zu den bedeutenden Publikationen der Zeit. Die Herausgabe des Referats von MOLOTOW über den zweiten Fünfjahrplan der Sowjetunion (1932), sowie des Buchs von H. Jäger, das das Wesen des HITLER-Faschismus enthüllte, war eine politische Tat. Auch die Veröffentlichung der Studie von Lajos GRÓ — dem ersten ungarischen marxistischen Filmästhetiker und -Kritiker — war allein stehend, und für die Geschichte der ungarischen Kunstfotographie bedeutete das erste Fotobuch der *Munka: Über unser Leben* den Beginn einer neuen Epoche.

Die Zeitschrift *Munka* wurde vom Gewaltapparat des konterrevolutionären Systems für eine aufrührerische, kommunistische Publikation gehalten. Berichte von verschiedenen Geheimpolizisten, politischen Schnüfflern des Innenministeriums beschäftigten sich mit ihrer Tätigkeit. Etwa dutzendmal wurden ihre Redakteure und Mitarbeiter der Aufwieglerei, der hetzerischen Tätigkeit gegen die bestehende gesellschaftliche Ordnung angeklagt und in gerichtliche Verfahren verwickelt. Viele von ihnen erlitten Kerkerhaft oder fielen dem faschistischen Terror zum Opfer.